

ініціативи не виявляє, до першості не прагне, обов'язки виконує так і в такому об'ємі, щоб уникнути стягнень, службовий ризик прагне звести до мінімуму, турботи про підлеглих не виявляє: зовнішній вигляд підлеглих відрізняється в гіршу сторону, норми постачання знає погано, за їх дотриманням не стежить, побутом особистого складу не цікавиться, морально-психологічний рівень підрозділу характеризується крайньою нестійкістю; має низький коефіцієнт управлінських здібностей і якостей; у конфліктній ситуації виявляє непродуктивні форми поведінки уникнення або суперництва.

Розроблені характеристики різних рівнів розвитку культури управлінської діяльності у офіцерів та курсантів вузів дозволили одержати їх якісну оцінку. Однак різноманіття індивідуальних відмінностей вимагає застосування кількісних методів вимірювання, що дало можливість отримання інтегральної оцінки рівня розвитку культури управлінської діяльності.

Таким чином, використання системи критеріїв оцінки рівня сформованості культури управлінської діяльності, їх показників і ознак дозволило всебічно оцінити індивідуальний рівень сформованості культури управлінської діяльності у офіцерів та курсантів-прикордонників і намітити програму з її формування на стадії навчання у вузі; розробити інтегральну оцінку культури управлінської діяльності офіцерів та курсантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабанщиков А. В., Муцинов С.С. Педагогическая культура офицера. — М.: Воениздат, 1985. — 159 с.
2. Барабанщиков А.В., Муцинов С.С. Проблема педагогической культуры. — М.: Воениздат, 1980. — 169 с.
3. Герасимов А.М. Формирование педагогической культуры у молодых офицеров части: Дис... канд. пед. наук. — М.: ВПА, 1985. — 242 с.
4. Краткий психологический словарь // Сост. Л.А.Карпенко: Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. — М.: Политиздат, 1985. — 431 с.
5. Леонтьев А.М. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Знание, 1975. — 187 с.
6. Соколов Е.В. Культура и личность. — Л., 1972. — 159 с.
7. Уледов А.К. К определению специфики культуры как социального явления // Философские науки. — 1974. — №2. — С.22–29.

Валерій МАЧУСЬКИЙ

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У СФЕРІ ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Науково-технічний прогрес обумовлений дією об'єктивних економічних законів, неперервним удосконаленням усіх сторін промислового виробництва і сфери обслуговування, розвитком повсюдного використання досягнень науки і техніки з метою розв'язання соціально-економічних завдань, які постають перед суспільством у певний конкретно-історичний період. Цей процес взаємообумовленого поступального розвитку науки, техніки, матеріального виробництва і невиробничої сфери призводить до глибоких змін у структурі і динаміці розвитку.

За таких умов підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення як засіб управління формуванням особистості виростає у невід'ємне завдання, набуває системного, комплексного характеру, втілює у дійсність взаємодію об'єктивних умов соціально-економічного характеру і суб'єктивних якостей особистості, цілеспрямованого впливу суспільства на професійне самовизначення молоді.

Закінчуючи загальну середню школу, кожен випускник має самостійно визначити свій соціальний та професійний статус, що включає отримання задоволення від змісту своєї майбутньої професійної діяльності, досягнення певного рівня матеріального достатку за результатами праці, задоволення своїх соціальних потреб у професійній кар'єрі, самовираження у своєму соціальному середовищі. Суспільство, при цьому, висуває ряд вимог до професійно важливих якостей, знань, умінь та навичок, які детерміновані об'єктивними потребами

соціально–економічного та науково–технічного розвитку країни на її шляху до демократії та ринкової економіки.

Тому одним із найважливіших завдань сучасної системи освіти є підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення, в тому числі й у сфері технічної діяльності. Така підготовка надає можливість учням досягнути сутність технічної діяльності, одержати певні знання у галузі техніки, набути досвід та визначити свою придатність до здійснення майбутньої професійної діяльності.

Аналіз психолого–педагогічних досліджень з даної проблеми дозволяє уявити формування готовності учнів до професійного самовизначення як процес послідовних, цілеспрямованих змін у потребнісно–мотиваційній сфері особистості (формується відповідні до змісту і особливостей обраного виду професійної діяльності потреби, мотиви, інтереси, схильності, ціннісні орієнтації), в операційно–технічній, інтелектуальній і емоційно–вольовій сферах (засвоюються загальношкільні, спеціальні і профінформаційні знання, розвиваються професійно значущі якості особистості). Ці зміни, в свою чергу, викликають зміни у сфері самосвідомості, обумовлюючи розвиток професійної самосвідомості особистості. Під професійною самосвідомістю ми розуміємо особистісне утворення, яке визначає ставлення людини до себе як до суб'єкта професійної діяльності, що формується у процесі самопізнання і самоаналізу і знаходить своє вираження в адекватній оцінці своїх можливостей із точки зору обраного виду професійної діяльності і здатності до подальшого професійного самовдосконалення.

На основі вищезгаданого ми даємо робоче визначення готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності. Під нею ми розуміємо як інтегральне особистісне утворення, яке включає стійке прагнення до професійної роботи у сфері розробки, виготовлення й експлуатації технічних об'єктів, наявність спеціальних знань, умінь, навичок, а також комплекс індивідуально–психологічних, психічних і характерологічних особливостей, які забезпечують високу ефективність їх подальшого професійного функціонування у даній галузі.

Ефективність розв'язання проблеми профорієнтації учнівської молоді досягається за умови, якщо результати впливу на особистість школяра простежуються у динаміці і вивчаються з метою управління процесом його професійного самовизначення.

Готовність до професійного самовизначення, на нашу думку, включає такі структурні компоненти: когнітивний, мотиваційний, практично–дійовий, креативний, самооцінний.

Когнітивний компонент готовності включає знання про технічні професії, спеціальні знання у галузі техніки, основи сучасного виробництва, спосіб виробництва, територіальний розподіл праці, досвід роботи, який набувається у процесі технічної діяльності.

Мотиваційний компонент готовності передбачає сформованість позитивних мотивів ставлення до професії: моральних, соціальних, пізнавальних, творчих, наявність інтересу до професії. Мотиваційний компонент визначається моральними якостями і функціональними властивостями особистості, а також специфічними особливостями трудової діяльності, готовність до якої формується.

Мотиваційний компонент має складну динамічну структуру, складові частини котрої певним чином супідрядні, взаємозалежні і взаємообумовлені. У склад мотиваційного компонента, що відображає зміни в потребнісно–мотиваційній сфері особистості, входять відповідні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, інтереси, схильності, установки.

Головне місце в структурі мотиваційного компонента займають мотиви навчально–трудова діяльності, оскільки всі інші складові виконують спонукальну функцію, що активізує цю діяльність, а мотиви інтегрують їхній прояв. Під мотивами навчально–трудова діяльності звичайно розуміється усякий внутрішній стимул, що обумовлює і пояснює дану діяльність, що відображає оцінку людиною визначеного виду трудової діяльності з погляду її особистісної значущості.

Оскільки конкретна предметна діяльність людини породжується не одним, а декількома мотивами, що знаходяться у взаємозалежності, в структурі мотиваційного компонента виділяється ціла система мотивів, яка може бути організована у визначену ієрархію.

Формування мотиваційного компонента відбувається у процесі діяльності і виражається у зміні ієрархії структури мотивів, їх абсолютної і відносної значущості, у появі нових і зникненні старих мотивів. Рядом досліджень встановлено, що у процесі навчально–трудової діяльності ієрархія мотивів змінюється у бік адекватності до даного виду діяльності. Бажана, еталонна ієрархія мотивів виражається у домінуванні мотивів, безпосередньо пов'язаних із процесом і змістом діяльності.

Найбільш значущим мотивом навчально–трудової діяльності дослідниками С.Кряжде [2], Г.Щукіною [7] визнається стійкий інтерес до конкретного її виду. Тому ми виділяємо стійкий інтерес як окрему частину мотиваційного компонента в аналізі мотивів навчально–трудової діяльності і визначення стійкості інтересів учнів до професій сфери технічної діяльності.

Досліджуючи питання формування професійного інтересу і професійного наміру, ми надаємо особливої уваги їх співвідношенню і взаємовпливу. Але перш за все, коротко про те, що таке інтерес і що таке намір. Проблема інтересу досліджувалась багатьма вченими. Як наслідок, сьогодні можна констатувати, що професійний інтерес — це цілеспрямована творча діяльність особистості, в процесі якої формується інтерес лише до певної професії. При цьому під професійними намірами потрібно розуміти прагнення особистості до вибору професії за умови сформованості стійкого професійного інтересу і психологічної готовності до трудової діяльності. На основі аналізу результатів проведеного дослідження ми маємо підставу зробити висновок, що для того, щоби сформувати професійний намір, необхідно своєчасно підтримати інтерес до професії і розвивати його до тих пір, поки він не переросте у професійний намір. У цьому ми бачимо головне завдання професійної орієнтації старшокласників у технічній діяльності.

Практично–дійовий компонент готовності вказує на наявність спеціальних знань, необхідних для здійснення технічної діяльності (загальнотрудових, політехнічних і спеціальних), а також умінь використовувати ці знання на практиці, досвід праці, який набувається у процесі технічної діяльності, здатність адаптуватися в умовах конкретного виробництва.

Креативний компонент готовності означає сформованість у старшокласників раціоналізаторського активно–перетворюючого ставлення до праці, потреби брати участь у технічній творчості, раціоналізаторській і винахідницькій діяльності.

Психологічний компонент готовності до професійного самовизначення включає в себе індивідуально–психологічні якості особистості, наявність яких є передумовою успішного оволодіння обраним видом трудової діяльності, тобто професійно важливі якості особистості. Серед них ми перш за все виділяємо творчі технічні здібності.

Б.Теплов [6] під здібностями розумів визначені індивідуально–психологічні відмінності, які відрізняють одну людину від іншої і не зводяться до різного запасу знань і навичок, які має людина, а навпаки, обумовлюють швидкість їх надбання. Творчі здібності притаманні будь–якій нормальній людині, їх можна розвивати і тренувати. С.Рубінштейн [5] писав про те, що здібності людей не тільки проявляються, а й формуються в їх діяльності.

Питання технічної творчості школярів у зв'язку з вирішенням завдань розвитку їх творчих здібностей досліджувались багатьма вченими. Так, у працях М.Давлетшина [1], Н.Левітова [3], В.Моляко [4] та інших вчених виявлені важливі психолого–педагогічні відмінності розвитку творчого технічного мислення, формування конструктивних здібностей учнів на основі включення їх до елементарної графічної діяльності, вирішення конструкторських завдань, виготовлення технічних об'єктів. Виділено характерні відмінності технічної діяльності учнів. Визначені відмінності технічного мислення як тісного сплаву мислительних та практичних дій у їх взаємозалежності та взаємопереходах. Виявлено, що технічні здібності учнів проявляються і формуються у процесі технічної діяльності. Визначено деякі найбільш важливі властивості технічних здібностей учнів.

М.Давлетшин, вивчаючи технічні здібності учнів, зазначав, що технічними здібностями називаються такі своєрідні сполучення індивідуально–технічних особливостей особистості, які виявляють придатність людини до технічної діяльності. Іншими словами — це здібності до розуміння та виготовлення технічних виробів, здібності до технічного винахідництва.

У дослідженнях, проведених під керівництвом М.Давлетшина, підкреслюється складний характер технічних здібностей, у структурі яких йому вдалося виділити опорні, провідні та допоміжні властивості. До опорних відносяться: технічна спостережливість, до провідних — розвиток технічного мислення та просторової уяви, залежно від яких технічна діяльність має творчий чи репродуктивний характер. Безперечною гарантією конструктивної творчості, гадає автор, є гнучкість розуму, точність, просторова уява, пам'ять на форми та конструктивна фантазія.

Структуру технічних здібностей досліджував П.Якобсон [8]. Він виділяв основні компоненти, які характеризують технічні здібності: відмінності технічного мислення (цільовий підхід до ділових пропозицій, фактичний розрахунок при їх впровадженні, правильне планування часу, введення нових елементів при вирішенні завдань; необхідність розвинутої просторової уяви); здібність комбінування, вправність рук. Рівень успіху у технічній діяльності, за даними П.Якобсона, пояснюється такими обставинами: технічним мисленням, під яким розуміється визначена направленість розуму, та спосіб підходу до речей. При такій направленості технічні завдання вирішуються раціонально, з урахуванням реальних обставин, зі використанням у потрібний момент фізико-технічних знань, наявністю розвитку таких якостей особистості як просторова уява, здібність до комбінування, простоти появи асоціацій, пов'язаних із темою завдання, яке вирішується; характером інтересів особистості; необхідно, щоби школярі проявляли не просто допитливість, інтереси пізнавального характеру, а інтереси специфічні, пов'язані з моментами, які припускають мобілізацію сил особистості, фонди її знань, умінь, навичок для вирішення завдання.

Дослідженню питань технічних здібностей присвячені також праці Н.Левітова [3]. Автор показує їх як складні комбінації людських якостей, а також дає визначення структури технічних здібностей; розрахунок матеріалу та планування операцій у часі та просторі; мислення уявлення при комбінаціях просторових форм та відношень необхідне тоді, коли за кресленням потрібно уявити об'ємне технічне пристосування чи деталь, швидке й точне оперування числами та математичними виразами просторових відношень; аналіз та синтез технічних пристосувань.

Аналізуючи психологічний бік технічних здібностей, Н.Левітов виділяє технічну кмітливість і майстерність. Він характеризує також відмінності направленої технічного мислення: воно відзначається чіткістю й точністю мислительних операцій, направленістю на точні розрахунки; це практичне мислення: зрозуміти ідею, яка лежить в основі технічного пристосування, значить зрозуміти принципи його конструкції для визначених практичних цілей; технічний розум — розум гнучкий, відсутня шаблонність; діяльність технічного мислення виявляється, головним чином, у схемах, кресленнях.

Самооціночний компонент готовності до професійного самовизначення визначає здатність співвіднесення учнями своїх індивідуальних особливостей і рівня підготовки з професійними вимогами даної професії.

Структурний аналіз готовності старшокласників до вибору професії у сфері технічної діяльності дав нам можливість запропонувати критерії визначення готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності: когнітивний, мотиваційний, креативний, психологічний, самооцінний.

Мотиваційний критерій:

- сформованість ієрархії мотивів;
- наявність стійкого інтересу до технічної діяльності.

Когнітивний критерій:

- наявність знань про зміст професійної технічної діяльності;
- наявність базових спеціальних технічних знань;
- ступінь інформованості про професійно важливі якості, необхідні для успішної трудової діяльності у галузі техніки;
- ступінь інформованості про шляхи отримання професії.

Креативний критерій:

- творче ставлення до трудової технічної діяльності.

Психологічний критерій:

- сформованість професійно важливих якостей особистості.

Практично-дійовий критерій:

- сформованість практичних технічних умінь і навичок.

Самооціночний критерій:

- прагнення до професійного пізнання своєї особистості;
- адекватність самооцінки індивідуальних якостей особистості;
- здатність до професійного самовиховання.

Для інтегрованої оцінки ступеня сформованості готовності до професійного самовизначення, на основі запропонованих критеріїв, ми визначали рівень готовності, що відображає якісну і кількісну характеристику даного особистісного утворення.

Визначення критеріїв готовності до професійного самовизначення дозволяє виділити різні групи учнів за рівнем його сформованості.

Учні з високим рівнем готовності до професійного самовизначення характеризуються глибокими знаннями в тій галузі діяльності, яку вони обирають, схильностями, здібностями, цілеспрямованістю інтересів, сформованістю психічних процесів (воля, емоції), відповідністю особистісних якостей і рис до характеру вимог професії, яку обирають, твердим переконанням у правильності вибору, обґрунтованістю мотивів навчання і вибору професії, активною участю в суспільно корисній праці, наявністю адекватної самооцінки у галузі діяльності, яка обирається.

При середньому рівні готовності до професійного самовизначення учні демонструють неглибокі знання в тій галузі діяльності, яку вони обирають, мають слабо виражені інтереси і здібності до даної професії, характеризуються сповільненістю психологічних процесів, відсутністю потреби співвідносити особистісні якості і риси характеру з вимогами професії, яку обирають, слабкою впевненістю в правильності вибору, недостатньою аргументованістю мотивів.

Учні з низьким рівнем готовності до професійного самовизначення не мають належних знань для того, щоб обрати професію, у них практично відсутній інтерес до даної професії, їхні здібності та психічні властивості не відповідають вимогам даної професії, вони не відчувають потреби співвідносити власні можливості з професійними якостями, які вимагаються даною професією, вони абсолютно не переконані в правильності вибору, оскільки для них він має більше випадковий, ніж закономірний характер.

Для діагностики рівнів готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності ми використовували анкетування учнів, керівників гуртків, батьків учнів, відвідували і протоколювали навчальні заняття, проводили бесіди й інтерв'ю з учнями, проводили аналіз діяльності гуртків, діагностували наявність в учнів технічних умінь і навичок. При цьому ми враховували думку вчителів, керівників гуртків, керівників і методистів позашкільних закладів щодо успіхів і недоліків у формуванні готовності учнів до професійного самовизначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давлетшин М.Г. Психология технических способностей школьников. — Ташкент: Фан, 1971. — 176 с.
2. Крягжде С.П. Психология формирования профессиональных интересов. — Вильнюс, 1984. — 196 с.
3. Левитов Н.Д. Психология труда. — М.: Учпедгиз, 1963. — 340 с.
4. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. — М.: Машиностроение, 1988. — 184 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2-х т. — М.: Педагогика, 1989. — 488 с.
6. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. — М.: Издательство АПН РСФСР, 1961. — 586 с.
7. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов. — М.: Педагогика, 1988. — 211 с.
8. Якобсон П.М. Процесс творческой работы изобретателя. — М.: Изд-во ЦС ВОИ, 1934, — 155 с.

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Марія ЧЕПІЛЬ

ФІЛОСОФСЬКО–СОЦІОЛОГІЧНИЙ І ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Проблема формування у студентів національної свідомості набуває особливої значущості в умовах становлення української державності, відродження української національної культури. Першорядне значення для здійснення цієї мети має розробка стратегії виховання, освіти і культури [1]. Ідея про те, що найважливішою метою освіти є формування всебічно розвиненої людини, мала значний вплив на більшість педагогічних учень минулих епох. У наш час ця ідея набула принципово нового змісту. Перш за все виникло питання, як пов'язати цю мету із загальною тенденцією професійної підготовки до вузької спеціалізації?

Нова стратегія освіти повинна "поєднувати у собі дві суперечливі між собою тенденції: до все більш вузької спеціалізації, максимального придбання вмінь вирішувати конкретні проблеми в окремих видах діяльності; до оволодіння найважливішими досягненнями з основних галузей людської культури і на цій основі досягнення глибокого розуміння місця і ролі своєї спеціалізації в житті суспільства, держави, в їх розвитку" [3, 167].

Надання освіти державно–національної спрямованості вимагає від педагогічної науки пошуку нових шляхів якісного вдосконалення виховання підростаючої особистості. Особлива увага звертається на розробку нових виховних технологій, які б забезпечували формування і розвиток у підростаючої особистості, насамперед, духовних здібностей як домінуючих і вирішальних для розвитку ціннісної системи людини. Однак сучасна освітня практика є свідченням побудови і використання різноманітних авторських виховних систем, програм, які, безперечно, вимагають кваліфікованої наукової експертизи.

У зв'язку з цим особливо важливе значення має підготовка працівників педагогічного профілю. Так, завдання будь–якого педагога, що викладає окремий спеціальний предмет, полягає не тільки у тому, щоби навчити учнів цього предмету, а й у вихованні в них деякого сучасного типу світогляду. Філософія кожного окремого вчення (філософія математики, релігії, техніки тощо) намагається розкрити місце і роль певної галузі людської свідомості, відповідно до її діяльності в житті суспільства, в його світогляді. Викладання філософії освіти у вищих навчальних закладах повинно включати дві основні частини. Першу — загальні філософські проблеми освіти, що стосуються підготовки педагогічних працівників будь–якої спеціалізації. Другу — відповідну "галузеву" філософію і її значення для вирішення проблеми формування національної свідомості особистості в процесі підготовки педагога даної спеціалізації.

Будь–яка система національної освіти перш за все ґрунтується на духовних і філософсько–методологічних засадах, які покликані визначити сенс і ціннісні орієнтації педагогічної діяльності, співвідношення між загальнолюдським і національним. Висвітлення філософських освітанських процесів в Україні потребує окреслення національно–духовних основ української культури і водночас розгляду історичного контексту.

У проблемі дослідження національної свідомості сходяться різні концептуальні підходи, теоретичні розробки, наукові напрями соціогуманітарного характеру. У сучасній українській національній свідомості поєднані явища і тенденції, що є відображенням етнічних, національних, державотворчих процесів. Національна свідомість як унікальний феномен духовного життя українського суспільства розвивається за своєю внутрішньою логікою, демонструючи багатство виявів і форм, глибину думок і почуттів, життєздатність у самоствердженні, надзвичайну силу націотворення. Окремі аспекти розвитку української національної свідомості (філософські, політологічні, історичні, соціально–психологічні)